

Makale Geliş Tarihi | Received: 01.06.2024

E-ISSN: 2148-9327

Makale Kabul Tarihi | Accepted: 17.09.2024

<http://dergipark.org.tr/kilikya>

Araştırma Makalesi | Research Article

ÖLÜMLÜ DOSTLARLA EBEDİ SOHBETLER: DERRIDA DÜŞÜNÇESİNDE APORETİK BİR DENEYİM OLARAK ÖLÜM

Özge Ejder JOHNSON¹

Öz: Bu çalışma merkezine Jacques Derrida'nın, düşüncesini kateden dostluk, ölüm, *aporia* gibi kavramları almakta ve bu kavramların düşüncesine ve yazın hayatına güçlü bir şekilde etki etmiş olan filozoflarla düşünsel diyaloglarındaki yerini göstermeyi amaçlamaktadır. Derrida'nın düşüncesinde ölüm kavramı, hiçbir zaman merkezine yerleşmediği felsefe alanında, filozof dostları ve felsefi metinler yoluyla işaret ettiği performatif bir işleve sahiptir. Derrida, felsefe tarihinin bu kadim kavramına bir olay, bir imkân, bir imkânsızlık ve bir limit deneyimi olarak yaklaşır. Bu kavram yoluyla düşüncenin bizi götürebileceği en uç sınırlara gidebilmenin imkânını arar. Ölüm kavramı Derrida'nın düşüncesine özellikle iki düşünürün metinleri ve kavramları yoluyla yerleşir. Bunlardan ilki Martin Heidegger diğeri ise Maurice Blanchot'dur. Bu makalede Derrida'nın okumasının her iki filozofun da metinlerini nasıl katettiğine bakılmaktadır. Herhangi bir kavramı salt o kavramın hakikatini ortaya koymak amacıyla, sistematik bir tarzda işleten bir düşünür olmayan Derrida, ölüm kavramı yoluyla düşünceye taşıdığı sorunsallar konusunda da kavramın göstergesel boyutlarını ısrarla ihlal etmektedir. Bu çalışma, aporetik bir deneyim olarak ele alındığında ölüm temasının özne ya da hümanizm eleştirisinin de zemini haline gelebileceğini ve felsefeyi bir mevcudiyet metafizikine indirgemeyen okumaların odak kavramı olarak ele alınabileceğini iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, Dostluk, İmkânsızlık, Aporia, Deneyim

ETERNAL CONVERSATIONS WITH MORTAL FRIENDS: DEATH AS AN APORETIC EXPERIENCE IN DERRIDEAN THOUGHT

Abstract: This study centers on concepts that cut across Jacques Derrida's thought such as friendship, death and *aporia* and aims to show the eminence of these concepts in his intellectual dialogues with philosophers who have strongly influenced his thought and literary life. Derrida's thought gives the concept of death a performative function in the field of philosophy, which has never been at the center of his thought and pointed at through his philosopher friends and philosophical texts. Derrida approaches this ancient concept in the history of philosophy as an

¹ Doç. Dr. | Assoc. Prof.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü | Mimar Sinan Fine Arts University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Philosophy

ozge.ejder@msgsu.edu.tr

0000-0002-0918-2088

event, a possibility, an impossibility and limit experience. Through this concept, he seeks the possibility of transgressing the limits of thought. The concept of death is embedded in Derrida's thought through the texts and concepts of two thinkers in particular. The first of these is Martin Heidegger and the second is Maurice Blanchot. This article looks at how Derrida's reading traverses the texts of both philosophers. Derrida, who is not a thinker who operates any concept in a systematic manner for the sole purpose of revealing the truth of that concept, insistently violates the semiotic dimensions of the concept in terms of the problematics he brings to thought through the concept of death. This study argues that the theme of death, when taken as an aporetic experience, can also become the ground for a critique of the subject or humanism and can be taken as the focal concept of readings that do not reduce philosophy to a metaphysics of being.

Keywords: Death, Friendship, Impossibility, Aporia, Experience.

1. Giriş

Ölmek şu anlama gelir: Zaten sizin olmayan, dolayısıyla ne tanıdığınız ne de yaşadığınız, ancak yaşamaya çağrıldığınıza inandığınız bir ölümün çok eski bir evresinde ölmüşsünüz; bundan böyle gelecekte onu mümkün kılacak, gerçekleşecek ve gerçek deneyim alanına ait olacak bir şey olarak geleceği inşa etmeyi bekliyorsunuz.

—Maurice Blanchot, *Felaket yazısı*

Jacques Derrida 1994'te yayınladığı *Politiques de l'amitié*² adlı eserinde şöyle der; "Philia hayatta kalmanın olanağı ile başlar. Hayatta kalma, başka deyişle yas tutma asla hazır olmadığımız bir olanaktır."³ Biri diğerinden önce gider, dostluğun yasası budur, yas tutmanın da. Bir dost diğerinden önce ölür, hayatta kalana bu ölüme tanıklık etmek, dostunun yasını tutmak, onu gömmek, anmak ve artık onsuz bir hayata tutunmak kalır. 2004'te kendi ölümüne dek Derrida çağdaşı ve dostu olan nice filozofun ardından, her biri ile olan dostluğunu tekilliklerine vurguyla andığı yazılar yazdı. Roland Barthes, Paul de Man, Michel Foucault, Louis Althusser, Gilles Deleuze, Emmanuel Levinas, Jean François Lyotard, kendi yaşamının son birkaç onyılında birbiri ardına ölürken Derrida'ya onların yasını tutarak hayatta kalmak düştü. Bu birçok bakımdan beraber anılabilecek filozoflar topluluğunda adını arayabileceğimiz, hepsini istisnasız etkilemiş ve onlarla düşünsel diyalogunu hep ölüm kavramı etrafında sürdürmüş olan bir diğer düşünür Maurice Blanchot'nun hepsininkinden uzun süren yaşamı 2003 yılında 96 yaşında son buldu. Derrida'nın söz konusu ölümlerin ardından yazdığı metinlerindeki

---

² *Politiques de l'amitié; suivi de l'oreille de Heidegger*

³ Derrida, J. (1997). *The politics of friendship* (G. Collins, Çev.). New York: Verso. s.48.

ortak vurgu, yas halinde doğru kelimeleri bulmak ve söylemenin zorluğuna dairdir. Derrida, söylenecek onca söz arasından yas anının, bir dostu kaybetmenin, ölümün tekilliğine dokunan bir çift söz belirmediğinden ya da o sözü söylemeyi insanın yüreği kaldırmadığından olmalı ki her seferinde ölümden “başımıza gelen bu olay” olarak bahseder. Sözgelisi Lyotard’ın ardından şöyle yazmaktadır: “Bu öyle bir kayıp ki, başımıza geleni ifade edecek sözleri bulmakta zorluk çekiyorum zira onun yokluğu benim için ebediyen düşünülemez kalacak.”⁴

Derrida, felsefeye düşünülemez ve söylenemezi düşünmenin ve söylemenin arzusunu armağan eden filozofun ölümünü düşünülemez ilan eder. Ölümünden sonra yazdığı yazılarda diğer filozoflara da aynısını yapacak, ölümlerini düşüncelerine şekil veren kavramlar yoluyla konuşacak, dostunun felsefi sohbetlerindeki yerini düşüncesinin ötekindeki iziyle dolduracaktır. Yastayken hissettiğimiz kayıp sadece yitip gidenin kaybı değildir. Bu kaybı kayda geçirebileceğimiz zemin de kayar altımızdan. Bir dostun ölümü ne kadar düşünülemez ve üzerine konuşulamaz olursa olsun yine de başımıza gelen benzersiz olaya dair ses çıkarmak, sessizliği ve yokluğu bozmak, acıyı konuşmak ve yas merasimine bir yerden katılmak gerekir.

Derrida’nın düşüncesinde ölüm kavramı, onu hiçbir zaman merkezine yerleşmediği felsefeye, filozof dostları ve felsefi metinler üzerinden iade eden (*restitution* anlamında⁵) performatif bir işleve sahiptir. Derrida’nın felsefe tarihinin bu kadim kavramı ile ilişkisinde ölüm üzerine bir meditasyondan ve geleneksel *memento mori*⁶ anlatsından uzak durduğunun altını çizmek gerekir. Derrida ölümün felsefenin en çarpıcı kavramlarından birisi olduğunu yadsımadan fakat bir olay, bir imkân, bir imkânsızlık ve bir limit deneyimi olarak ölümü yazar. Bu kavram yoluyla düşüncenin bizi götürebileceği en uç sınırlara gidebilmenin imkânını arar. Bir insan etkinliği olarak felsefe temelde insanı insansal varlığında, yaşamsallığında ve bu yaşamsallığın açıldığı etkinliklerinde sorunsallaştırır. Ölüm bir bakıma insana dair açılacak her bahsin kapandığı yer gibidir, öte yandan yaşamı sorunsallaştırmanın ölümü düşünmekten geçmeyen bir yolu yoktur. Yaşam ve ölüm tanrısı *Eros* ve *Thanatos* çatışan ama birbirlerinden vazgeçemeyen tanrılardır. Ölüm ona doğru gittiğimiz, yaşansa bu yolculukta bize eşlik eden şeydir. Hatta yolun kendisidir. Bu iki olayı ya da kavramı birbirinden bağımsız düşünmek mümkün değildir zira birbirlerinin olanağını yaratırlar. İnsan varlığı bu varlığın zamansal oluşunda, zamansallığı ise sonlu olmağında anlaşılır. Dolayısıyla farklı bağlam ve kavramlarla ilişkide ölüm kavramının felsefesini dokuyan Derrida’nın nihayet bir ölüm felsefesi yapmadan düşüncesinin adıyla anılan kavramlarını yazdığı söylenebilir.

⁴ Derrida, J. (2001). *The work of mourning*. P.-A. Brault ve M. Naas. (Eds). Chicago, IL: University of Chicago Press. s. 214.

⁵ Derrida *restitution*’u herhangi bir kavram ya da problemi daha iyi konumlandırmak için uygun bağlamına geri getirmeyi amaçlamak anlamında kullanır. Yeniden konumlandırmak için restore etmek de denebilir.

⁶ *Memento mori*, Latince, “ölümlü olduğunu, ölümü hatırla” anlamına gelen şekillerde çevrilebilecek bir deyimdir.

Ölüm kavramı Derrida'nın düşüncesine özellikle iki düşünürün metinleri ve kavramları yoluyla yerleşir. Bunlardan ilki Martin Heidegger diğeri ise Maurice Blanchot'dur. Bu makalede Derrida'nın okumasının her iki filozofun da metinlerini nasıl katettiğine bakılacaktır. İlerlemeden şunu eklemekte fayda var; Derrida herhangi bir kavramı salt o kavramın hakikatini ortaya koymak amacıyla sistematik bir tarzda işleyen bir düşünür olmadığından, ölüm kavramı yoluyla düşünceye taşıdığı sorunsallar da kavramın göstergesel boyutlarını ısrarla ihlal etmiştir. Ölüm kavramı ile söz konusu şekilde ilişkilendirilen ve daha sonra yapısökümün önemli kavramlarından birine dönüşen imkânsızlık, Derrida'nın özellikle son dönem çalışmalarında kilit roldedir. Konukseverlik, sır, tanıklık, affetme gibi kavramlar, düşüncesinin özellikle son 20 yılında öne çıkan etik perspektiften, aporetik olarak nitelendirilmiş ve imkânsızın bir ifadesi olarak okunmuştur. Derrida bu kavramı yapısöküm açısından tam da Heidegger okuması üzerinden geliştirir ve işleme koyar. Zira kavram *Sein und Zeit*'ta (*Varlık ve Zaman*) tematik bir öneme sahiptir ve Derrida doğrudan alıntılanmamış da olsa Heidegger'in metnine olan borcunu *Apories*⁷ de ödemiştir. Yapısöküm için nadir verdiği tanımlardan biri onun imkânsızın deneyimi olduğu şeklindedir. Öte taraftan, "imkânsızın imkânı" Heidegger'in metninde sıkça tekrar edilir. *Varlık ve Zaman*'daki ontolojik temayı Derrida, yapısökümün mevcudiyet metafiziği eleştirisine tercüme eder. Fenomenolojik yöntemi de yapısökümün göstergebilim ve psikanalizle birlikte en çok uğradığı kaynakla ilişkilendirir. Buradan Derrida hem bir özne ya da hümanizm eleştirisi çıkarır, hem de mevcudiyet ve zamansallık temalarıyla örülmüş felsefe tarihine kararsızlık anları hediye eder. Ya da belki var olanları görünüre çıkarır, okunur kılar diyebiliriz.

2. Heidegger'in Birinci Tekil Şahsı İçin Ölüm

Martin Heidegger otantik (sahih) insan varlığının Dasein'in kendine dair hakikati, anlamı ancak bir ölüme doğrulukta, ölümü ufkuna yerleştirerek bulabileceğini iddia etmektedir. Felsefe yapmak, ölmeyi öğrenmektir. İnsan varlığının bir mevcudiyete indirgenemeyeceğini hatırlatan Heidegger, ölümü de salt yokluk olarak anlamayacaktır. Ölümün bizi yaklaştırdığı kavram *Hiçlik*'tir ve ona başka hiçbir şekilde nüfuz edemeyiz. Öte yandan, yaşam ve ölümü mantıksal bir karşıtlıkta düşünemeyeceğimiz gibi varlık ve hiçliği de böyle düşünemeyiz dahası bu kavramlarla ilişkide düşünülür olan imkân ve imkânsızlık da ne Heidegger için ne de daha sonra Derrida için bir karşıtlıktan itibaren düşünülmez. Heidegger *Varlık ve Zaman*'da şöyle der:

"Dasein'in temel konstitüsyonunun özünde, daimi tamamlanmamışlık yatmaktadır...Dasein bir varolan olarak var olduğu müddetçe, kendi 'tamlığına' asla erişmiş olmaz. Bu tamlığı kazandığındaysa, kazanımı bizatihi dünya-içindeki-

---

⁷ Apories: mourir—s'attendre aux "limites de la vérité"

varoluşunu kaybetmeye dönüşür. O zaman da bu, bir varolan olarak asla deneyimlenemez olur.”⁸

Diğer bir deyişle, tamamlanmışlık Dasein’ın ancak varlık ufkunda vardır. Heidegger tamamlanmışlığın Dasein için ancak bir imkân olarak öne sürer. Diğer bir deyişle, tamamlanmış bir Dasein imkânsızdır. *Varlık ve Zaman*’da Heidegger Dasein’ı nitelikleri bakımından değil, bir imkân çokluğu olarak ele alır. Buna göre tamamlanmamışlığı niteliklerinin negatif bir belirlenimiyken, tamlığa erişme Dasein için pozitif bir belirlenim olmakla birlikte bir imkânsızlıktır. Kısaca, kategorik bir varolan yani *existentiell* olarak insanla farkında düşünülür kılmaya giriştiği Dasein, *existential*, yani varoluşsal bir kavrama, imkânla imkânsızlık, tamamlanmamışlıkla tamlık arasındaki, düşünsel gerginlikte dönüşür. Heidegger’e göre ontik ile ontolojik olan arasındaki farkta insan varlığı, varlığın hakikatini ifşa eder tarzda sorunsallaşır. Heidegger için bütün bu varlık ve zaman hattını katetmenin önemli bir kavramsal aracı olan ölüm, yol boyu başka kıvrımlar da açar.

Heidegger ölümü ilişkisellikten azade, kesin, belirsiz ve üstesinden gelinemez olarak tanımlar. İlişkisel değildir zira başkalarının ölümü yoluyla ölüm tecrübe edilemez, bu başka bir şeydir. Başkalarının ölümü mevcudiyetlerinin son bulmasıdır. Sadece onların yokluğunu tecrübeye katar. Kesindir zira yok da saksak, ertelemek için elimizden geleni de yapsak, kaçsak da unutamayacağımız şey yaşamın ölümle sona ereceğidir. Belirsizdir zira öleceğimiz kesindir ama ne zaman öleceğimiz belirsizdir. Onun zamanı her an ve hiçbir zamandır. Üstesinden gelinemezdir zira o benim ama sadece benim olan bir imkândır. İnsan varlığını bir imkân çokluğu olarak tarif eden Heidegger açısından ölümün en çarpıcı vurgusu budur; kendi ölümüm benim için bir imkândır fakat başkaları açısından başlarına gelen şeydir. Buradaki paradoksu Heidegger “imkânsızlığın imkânı” olarak ifade eder. Böylece insan varlığının kalbine ölümü bir paradoks olarak yerleştirir. Buna Derrida *aporia* yani açmaz diyecektir. Ölümün kendisini değil ama yaşamda bu aporiayı tecrübe edebiliriz. Bu tecrübenin imkânının peşine Blanchot yazıda, dilde düşer. Heidegger’in paradoksunu tersine çevirir ve ölümü imkânın imkânsızlığı olarak okumayı önerir. Ancak Blanchot’ya geçmeden, Derrida’nın Heidegger’i takiben bir *aporia* olarak ölümü gerek fundamental ontoloji açısından gerekse de yapısöküm açısından nasıl okuduğuna biraz daha yakından bakmalıyız.

Heidegger insan varlığı olarak Dasein’ı tanımlayamayacağımızı söylese de bu varlığın kendisini birtakım minvallerde ortaya koyduğunu söyleyerek, ölüme doğruluğu bu türden bir minval olarak okur. İnsan, varlığın hakikatini bu tür bir yönelimsellikte karşısında bulur. Bu, birbirleriyle düşünsel diyalog içindeki filozoflarda hep bir tür karşılığını bulabileceğimiz limit deneyimini Derrida’nın aporetik deneyim olarak ortaya koymaya çalıştığını görüyoruz.⁹ Aporia’larla meşguliyeti ise Heidegger okumasına ad vermeden çok önce Paul de Man’ın ardından yazdığı anılarda halihazırda belirgindir.

⁸ Heidegger, M. (2008) .*Varlık ve zaman*. (K. H. Ökten, Çev.). Agora Kitaplığı: İstanbul. s. 251.

⁹ Derrida, J. (1993). *Aporias*. (T. Dutoit, Çev.). Stanford University Press: Stanford California.

Derrida bu metnin farklı yerlerinde aporia ile ne kastettiğini açıklamaya girişir. Bu teşebbüslerden birinde şöyle yazar;

Kelime anlamı üzerinden hareket edersek yanlış anlayabileceğimize inanıyorum zira bu anlam bize onu gidilecek bir yolun yokluğu, engeller önünde bir felç durumu, düşüncenin hareketsizliği olarak sunar. Tam tersi, bana göre aporia deneyimi Paul De Man'ın anladığı anlamıyla bir düşünce patikasını ya da en azından bunun sözünü verir. Bizi düşünülmemiş, düşünülmez olanın, hatta imkânsız olanın olanağı üzerine düşünmeye kıskırtır.¹⁰

Demek ki Derrida'nın sonradan yapısökümün tanımı olarak tekrar edeceği imkânsızın deneyimi, hep bir limit etrafında ama kışkırtılmış düşüncenin zorunlu olarak yönelmediği, bir aşma eylemine maruz bırakmadığı bir limit etrafında gerçekleşen aporetik bir deneyim. Dolayısıyla, limitin berisinde kalarak düşünmenin, düşüncenin unuttuğu, bastırıldığı ya da muhafaza ederek aştığı imkânlarına kendini tekrar açması olarak anladığımızda aporetik deneyimde bizler için şu soru belirir; ölüm, yaşayan bir öznde nasıl mümkündür? Ölüm ve aporetik deneyim özelde metnin imkânsızlığın imkânına nasıl mekân açtığının kanıtlarıdır. Derrida'nın, metnin dışı olmadığını söylerken bunu kastettiği iddia edilebilir.

*Apories*¹¹ Derrida'nın Heidegger'i Heidegger'e karşı da okuduğu bir metne dönüşür. Yukarıda sözü edilen ontik-ontolojik farkın *Varlık ve Zaman*'da Dasein'ı *Sein zum Tode* kavramsallaştırması yoluyla ölüme doğru bir varlık olarak bütün diğer varolanların karşısına getirdiği söylenebilir. Ölüme doğruluk Dasein'ın bir minvalidir fakat bir diğer minvali olan *Mitsein* bu ölümlü varlığı diğer ölümlü varlıkların arasına bırakır. Diğerleriyle birlikte varolan Dasein, diğerlerinden sadece ölümlü olmak bakımından ayrılamaz. Diğer insanların ölümü ile benim ölümüm arasındaki farkı açmadan, varlık (*das Sein des Seienden*) ve varolan (*Seienden als Seienden*) arasındaki farkı düşünülür kılamaz Heidegger. Ölümün herkesin başına gelecek olması, herkesin kendi ölümünü ancak kendisinin bir imkânı olarak deneyimleyebilir olması, bu kendiyi herkesten ayırır. Derrida *Apories*'de, Heidegger'in ölümün, başkasının ölümü olması ile kendimin ölümü olması durumunda farklı türden deneyimlendiği vurgusunu ve öleni farklı ontolojik kategorilerin altına sokmasını sorgular. Bu sorgulamadan bir hayvan problemi çıkarır. Dasein'ı diğer insanlardan ayıran ölümle ilişkisi, insanla hayvanı da ayırır.

Derrida, hayvan sorusunu, *Varlık ve Zaman* okuması yoluyla ve o okumanın, Heidegger'in gerek orjinal metninde gerekse de çeşitli çevirilerinde içinde çıkılamaz hale gelmiş olan terminolojisinin de yardımıyla dokur. Şöyle ki; *sterben*, *verenden* ve *ableben* Heidegger'in Dasein'ın ölümü (*der Tod*) dışındaki ölümler için kullandığı kelimelerdir. Yaşamın sona ermesinden, zail olmaya, telef olmaktan can vermeye, ölmek yerine kullanılabilir başka kelimeler ölümü adeta sadece Dasein için mümkün kılmaktadır. Diğerlerinin (insanların) hayatları son bulur, ya da (hayvanlar) can verirler, telef olurlar. Derrida böylece, Dasein'dan başlayarak diğerleri (*Das Man*) ve onları takiben hayvanları

---

¹⁰ Derrida, J. (1989). *Memoires for Paul de Man*. (C. Lindsay, J. Culler, ve E. Cadava. Çev.). New York: Columbia University Press. s. 132.

¹¹ Derrida'nın metninin İngilizcesinde *Aporias* kullanılmıştır. Türkçeye "açmaz" olarak çevrilebilir.

adeta birer *vorhandenheit* ya da *zuhandenheit* olarak varolanlar piramitinin altına yerleştirirken ifşa eder Heidegger'i.¹² Ölümü hayvandan esirgeyen Heidegger, böylece imkânsızın deneyimine hakikatle ilişki açısından tekil bir değer atfetmiş olur.

Apories'de Derrida, *Varlık ve Zaman*'ın insan varlığını ayrıcalıklı tarzda ele alan yaklaşımındaki çelişkiyi ortaya çıkarmakla kalmaz, yapısökümün bağlam çerçevesini de genişletmiş olur. Nihayet bu Derrida düşüncesinde bir sapma olmakla birlikte öngörülmesi zor bir okuma hamlesinin sonucu değildir. Derrida'nın aporialardan beklentisini karşılayacak ve nihayet aporetik deneyimi yapısökümün olmazsa olmazı kılacak okuma, imkânsızlık ve imkân ilişkisine kararsızlığı dahil eder. Heidegger'in adeta ölümün değişmez tanımı olarak ortaya attığı kavram çiftini ters çevirir. Her ne kadar ölüm Dasein'in bir imkânı da olsa, Dasein asla ölü olamaz. Ölüm onun için gerçekleşmiş bir olay haline gelemez. Can çekişebilir ancak canından olamaz. Heidegger'in *Varlık Zaman*'da işlettiği fenomenolojik yöntem özne kategorisini reddetmekle birlikte Dasein'i birinci tekil şahsın dil ve deneyim alanına yerleştirir. Dasein ölümü ne dilsel ne de varoluşsal olarak yüklenemez. Öldüğünde artık "Ben öldüm" ya da "Ben ölüyüm" ifadesinin taşıyıcısı olarak Dasein'dan bahsedilemez. O halde ölüm Dasein için sadece bir imkândır, asla gerçekleşmeyecek bir imkân. Böyle olmak bakımından da bir imkânsızlıktır. Derrida'nın yapısöküm yoluyla bu imkânı imkânsızlık olarak okur ve imkânsızlığı deneyimin kalbine yerleştirir. *Apories*, açmazı tam olarak imkân ve imkânsızın geçişliliği ve kararsızlığı olarak tekrar tekrar işletir.

Derrida'nın *Apories*'de *Varlık ve Zaman*'ın başına gelen bu olayı 1986'da kurguladığını söyleyebiliriz. Şöyle ki; yapısökümün vefakar temsilcilerinden biri olan Paul de Man'ın şaibelerle dolu yaşamının 1983'te sona ermesinin ardından, ona karşı bir saygı duruşunun yanı sıra bellek, ölüm ve dostluk üzerine uzun bir makale olarak "Like the Sound of the Sea Deep Within a Shell: Paul de Man's War"¹³ başlığıyla kaleme aldığı ve daha sonra "Paul de Man için Anılar"¹⁴ olarak kitaplaşan metinde Derrida, hem içimizde hem de ötemizde olan, bakışlarıyla bizi sorumluluğa ve dönüşüme çağırın ölümlerle süregiden bir konuşma olarak yeni bir yas modeli kurar.

Bu deneyimi ancak bir aporia biçiminde yaşayabiliriz: mümkün olanın imkânsız kaldığı yas ve *prosopopeia* aporia'sı. Başarının başarısız olduğu yer. Ve sadık içselleştirmenin ötekini taşıdığı ve onu bende (bizde), aynı anda hem canlı hem de ölü olarak oluşturduğu yer. Diğerini aramızda, bizim bir parçamız haline getiriyor-ve o zaman diğeri artık tam olarak öteki gibi görünmüyor çünkü onun için üzülüyoruz ve onu, doğmamış bir çocuk gibi, bir gelecek gibi içimizde taşıyoruz. Ve böylece tersine, başarısızlık başarıya ulaşır: yarıda bırakılmış bir içselleştirme aynı

¹² *Aporias*, 31.

¹³ Derrida, J. (1988a). Like the sound of the sea deep within a shell: Paul de Man's war. *Critical Inquiry*, 14(3), 590–652.

¹⁴ Derrida, J. (1989). *Memoires for Paul de Man*. (C. Lindsay, J. Culler, ve E. Cadava. Çev.). New York: Columbia University Press.

zamanda ötekine öteki olarak saygıdır, bir tür şefkatli reddiyedir, ötekini dışarıda, orada, ölümünde yalnız bırakan bir feragat hareketidir, bizim dışımızda.¹⁵

Derrida için felsefeyi, yazanı ve okuyanı ayrı ayrı tam da metin tarafından felç edildiği, meydan okunduğu anlarda teşvik eden, yazdıran, düşünceyi kışkırtan ve metnin alanları arasındaki sınırları karıştıran bir aporia açısından düşünmek gerekir.

Böyle bir karar verilemezlik her türlü yapısökümün koşuludur: imkân koşulu anlamında, tam da etkililik anlamında ve aynı zamanda durum ya da kader anlamında. Yapı sökümlü bu şartla ve bu şarttadır. Bunda bir güç (bir olasılık) ve bir sınır vardır. Ama bu sınır, bu sonluluk insanı güçlendirir ve yazdırır; bir bakıma yapısökümü yazmaya, kendi "eylemini" birbirine bağlayarak kendi yolunu çizmeye mecbur eder. Her zaman imzalanacak bir metnin vaat edilen geleceğine dair bir bellek eylemidir. Karar verilemezliğin salınımı ileri geri gider ve bir metin dokur; eğer mümkünse, aporia yoluyla yazmanın bir yolunu açar. Bu imkânsızdır, ancak şimdiye kadar hiç kimse yapısökümün bir teknik veya yöntem olarak mümkün olduğunu söylemedi; yalnızca imkânsız olan ve hâlâ düşünülemez olarak anılan şeyler üzerine düşünmedir.¹⁶

2.1. Blanchot'da kişisiz bir deneyim olarak ölüm

Derrida'nın yukarıda alıntılananlar bakımından Maurice Blanchot'un anlatisından oldukça etkilendiği açıktır. Blanchot'yu felsefi ve edebi metinleri üzerinden de okumakla birlikte anlatı formu üzerinden gerçekleştirdiği işi daha yaratıcı bulduğu söylenebilir. Blanchot Derrida'ya göre limite kendisine aporialar üzerinden edebi bir mekân açar ve o mekâna yerleşir, okuyucuyu da yanına katar. Heidegger'in birinci tekil şahsını, o özne (Dasein) için imkânsız olan deneyimi yazabilmek adına kişisizleştirir. Bunun için anlatı formunu kullanır Blanchot. Derrida'nın önceleri sessiz bir diyalog içinde sürdürdüğü ilgisi nihayet Blanchot'un Türkçeye "ölüm anım" olarak çevrilebilecek 1994'te kaleme aldığı kısa anlatisi *L'instant de ma mort*¹⁷ a 1996 yılında yazdığı "Demeure: fiction et témoignage"¹⁸ da anlatıya kendisini dahil etmesiyle devam eder. Blanchot'un janrları kateden, edebi eleştiri, felsefi aforizma, kurgusal anlatı, otobiyografi arasındaki sınırları tümünden ihlal eden metni Derrida için metinde aporetik olan üzerinden gerçekleştirilecek her tür yapısöküm müdahalesini imkânsız hale getirmiştir denebilir. Bunun Derrida açısından Blanchot söz konusu olduğunda hiç vazgeçmediği ısrarlı ve vefalı okuyucu pozisyonunu güçlendiren bir meydan okuma olduğu açıktır. 1986 yılında yayınlanan *Parages*'da *Thomas l'obscur*, *L'arret de mort* ve *La folie du jour* üzerine yazmış olan Derrida'nın *L'instant de ma mort*'da yapısöküm açısından yeni bir ufuk gördüğü iddia edilebilir. Bununla kastedileni açmadan önce Blanchot'un

---

¹⁵ A.g.e, 35.

¹⁶ A.g.e.135.

¹⁷ Blanchot, M. (1998). *The instant of my death*. (E. Rottenberg, Çev.). Stanford, California: Stanford University Press.

¹⁸ Derrida, J. (1998). *Demeure: fiction and testimony*. (E. Rottenberg, Çev.). Stanford, California: Stanford University Press.

Derrida ile sınırlandıramayacak felsefi ve edebi etki alanını nasıl kurduğuna bakmakta fayda var.

Maurice Blanchot'un ölüm üzerine bir başyapıt olarak okunabilecek kitabı *L'arrêt de mort*, [Ölüm Hükmü] bir anlatıdır. Fransızca *récit* Türkçede anlatı ile karşılanmaktadır. Tek bir olayı anlatan edebi bir janrdır anlatı. Hatta olayı anlatmaz gerçekleştirir. "The Song of the Sirens"¹⁹ ta anlatının gerçekleşmiş olağanüstü bir olayın doğruluk içeren türden aktarımı olmadığını altını çizer. Buna göre anlatı, bir olayın anlatımı değil, kendisidir. Olayın olageleceği yere yaklaşmadır- henüz olmamış olan ve çekim gücü yoluyla hikayenin de varlık bulacağına dair umutlanabilmesini sağlayan olayın. Anlatı, sadece henüz bilinmeyen, ihmal edilmiş ya da yabancı bir noktaya doğru bir hareket değildir, aynı zamanda bu hareketten önce ve onun dışında bir gerçeklik taşımaz. Sözcüğü, Odysseus'un yolculuğu, Homeros tarafından hatırlanır ve aktarılır. Ancak kendi başına bir olay olarak Odysseus'un yolculuğu, yine kendi başına başka bir olay olarak Homeros'un onu anlatmasından ayrıdır. Ancak Blanchot'ya göre anlatı gerçek ya da kurgu olsun bir olayın belli bir mesafeden temsilini sunmaz ya da basitçe anlatmaz, onu gerçekleştirir. Odysseus ve Homeros bu anlamda birdirler, oysa ki olay gerçekleşmek için anlatıya ihtiyaç duyar ve anlatının içeriği yerine geçtiği olayın bir alegorisinden ibarettir. Blanchot'ya göre anlatıyı diğer anlatım formlarından ayıran, öncelikle onun bir temsil sunmaması, dolayısıyla kendisini gerçekte ya da yazarın hayal gücünde yaşanmış bir modelle ilişkide ortaya koymamasıdır. Henüz bilinmeyen, ihmal edilmiş ya da yabancı bir noktaya doğru bir hareket olarak anlatı bu noktayı bir limit olarak düşündüğümüzde bir limit deneyimidir. İnsan için ölümünün temsil ettiği türden bir limit. Heidegger'in insan varlığının son olanağı olan ölümü yerleştirdiği yer olarak limit. Blanchot'un anlatısının belirsizleştirdiği içerisi ve dışarı, anlatılan sınırlarını metin özelinde Derrida, bu kez anlamı metne, metnin okuyucuda kendini açığa çıkartacak olan imkânları şeklinde yerleştirerek yapar. Kabaca anlam bazen bir imkânsızlık olarak belirir demektir. Ancak bu anlam araştırmasına nokta koymayı gerektirmez. Tersine onu kışkırtır. Blanchot'un anlatısı dünya üzerinde yaşayan öznenin deneyimindeki aporileri açığa çıkaran bunları temsile taşınamayan deneyimler olarak öznenin koparan bir limit deneyimi olarak kurgulanır. *Ölüm Hükmü*, bir olanak olarak ölümün, bir olay, bir gerçekleşme olarak ölümün özneye ait olduğunu ancak bir taraftan da öznenin deneyimine indirgenemeyeceğini gösterir. İmkânın imkânsızlığı olarak ölüm imkânsıza sıkışmış bir modelin mümkün temsili dışında düşünülemez. Heidegger'in *Dasein*'i ölümü deneyimlediğinde artık yoktur. Onu dile getirecek bir öznenin yokluğunda ölüm deneyimleyeninin imkânsız mekanına, ölüm mekanına sıkışmıştır. Bize kendi ölümümüzü ancak başkalarının ölümü üzerinden, ölümün temsilleri olarak deneyimlemek kalmaktadır. Oysaki Blanchot'un anlatısı yaşamın kendisini ölümün içkin mekânı olarak serimler. Blanchot'ya göre limit deneyimi dünyanın deneyiminin koşulu olan gücü ve imkânın deneyiminden ayırır. Zira aktüel olandan yani olmuş olandan daha güçlüdür mümkün olan. Dünya kendini insanın güç ve imkânlarının mekânı olarak açar ancak yapı ve tutarlılığının temelini hep

¹⁹ Blanchot, M. (2003). *The book to come*. (C. Mandell, Çev.). Stanford, California: Stanford University Press. ss. 6-7.

bir potansiyel olarak olanda bulur. Ancak Heidegger'in de belirttiği gibi bu garip bir tutarlılıktır zira belirsiz olan olanak halinde olan, henüz olmamış olan üzerinden temellendirilen bir tutarlılık. Dünya olmakta olandır, Modernitenin arzu ettiği gibi ona doğru gittiği bir modeli olmayandır. Heidegger'in *Hiçlik* diye andığı, dünyanın tam da böyle olmaklığının yarattığı, bir gücün ve belirlenimin elden gidişinin korkusunun yarattığı durumdur.

Heidegger *Varlık ve Zaman*'da ölüm üzerinden ilerlettiği soruşturmayı ancak ilerleyen yaşlarında dil üzerinden de düşünmeyi önerecektir. Zira dil varlığın evidir diyecektir. Blanchot da dilde ölümü, dünya üzerinde olmanın aporialarını içinde barındıran bir karakter olarak kullanır. Dilde, *Hiçlik*'tekine benzer, belirlenimin, gücün elden kayması türünden bir deneyimin olanağını görür. Deneyimlenen olarak dünyayı anlatmaya direndiği zamanlardır bunlar ki Blanchot bunu imkânın içindeki imkânsızlık olarak okur zira dünya ve dil ayrı şeyler değildirler, ironik olarak bir araya geldikleri mekân deneyimdir. Dünya ve dil arasına sınır çizen insandır. Dünyayı dile tercüme etme girişimlerimiz basitçe deneyimde bir olanı model ve kopya olarak ayırmadır. Bu suni bir ayırmadır. Temsil bir problem olmaya böyle başlar. Tıpkı ölümün Heidegger'de Dasein'in varlığının ötesine düşmemesi aksine onu tamamlaması gibi. Dil de dünyanın ötesinde durmamaktadır. Dünyanın deneyimi dilde temsil edilemez zira dilin deneyimi de dünyanın deneyiminin içindedir.

Blanchot yazar açısından bunu, anlatının kendisini bir deneyim olarak yazarda ortaya koyması olarak görür. Buna göre anlatı, yazarın anlattığı şeye bir ektir. Anlatılanın hep eksik kalması, dilin anlatmaya yeterli olmaması değildir sorun, zira anlatı da hep eksiktir. Bir anlatı yazmak ya da okumak bu türden bir deneyimdir. Blanchot hem olayı hem de olmamış olanı anlatır, bunların bir aradallığının kendisinin bir olay olarak deneyimini sunar. Bu onu daha da belirsiz, şüpheli kılar, tıpkı kendisini bize imkânsızlık olarak sunan biricik imkânımız ölüme doğru giderken yaşadığımız türden bir belirsizlik ve kaygı verici şüphelilik gibi. Tıpkı insanı insan yapanın ölümlü olması ama ölümün hep bir bilinmeyen, henüz deneyimlenmemiş olan olarak önümüze düşmesi gibi, anlatı da anlatılanın hep önünden gider.

Ölüm Hükümü'nün ilk sayfalarında Blanchot, anlatıcının bize son derece önemli olduğunu düşündüğü bir şeyi anlatacağını yazar, daha önce defalarca başarısızlığa uğradığı bir şeydir bu. Oysa birkaç kelimeyle anlatılabilir. Aslında ne yazdığının da önemi yoktur artık zira üzerine konuşmaya çalıştığı şeyin ancak yetersiz bir yedeği olacaktır. Blanchot'nun elinde talepkar bir forma dönüşen anlatı bu talepkarlığı anlatılanın anlamının sürekli ertelenmesi olarak iletir okuyucuya. Yazar, yazar olarak işi bittiğinde bu ertelenip duran anlamı kovalayan okuyucuya benzer artık. Anlatı bir olay olarak her bir okuyucuda tekil olarak deneyimlenir. Anlam kendisini imkânsızlık olarak mümkün bir okuma deneyiminin içine yerleştirmiştir. Tıpkı ölümün kendisini imkânsız olarak imkânlarla örülü insan varlığına yerleştirmesi gibi.

Blanchot için anlatı edebi bir janr olmanın ötesine geçer, dilin deneyimine, varlığın dünyasında açılan yer olur. Belki herhangi bir metni de anlatı gibi okuyabiliriz. Ne edebiyat ne de felsefe kendi ölümlülüğümüzün tesellisi olacak şekilde nihai bir anlamın

taşıyıcısı değildir, ya da olmuş olanı olanaklı bir forma taşıyıp imkânsız olanı karşısına alacak bir gücü yoktur. Zira anlatı, bütün bunların belirlenemez, sınırlandırılmaz ve sonlandırılmaz mekanıdır. Anlatının sonunun deneyimi ancak anlatının kendisi için mümkündür. Tıpkı kendi ölümümüzün deneyiminin bir imkânsızlık olarak dahi olsa sadece bize ait olması gibi.

Blanchot'un anlatı formu ile yukarıda serimlenenden farklı bir şeyin peşine düşmesi *L'instant de ma mort* ile olur. Derrida'nın kurgu ve tanıklık sınırlarını yoklayan müdahalesi de bu radikal olmayan farkı olumlar. Zira Derrida halihazırda *Apories'*de Blanchot ve Heidegger'in aynı şeyi söylemeye ne kadar yaklaşıp sonra birbirlerinden ne kadar uzaklaştıklarına bir dipnotta değinmektedir. Bu iki düşünür arasındaki farkın açıldığı ilk yer Derrida'nın tespitine göre ölümün ilişkilendirildiği öznedir. Özneyi Dasein kavramsallaştırması ile ikame eden Heidegger, Dasein'in ölümünü salt kendisi için bir imkân olarak, başkalarının başına gelen şeyden ayırır. Hatta Dasein'in kendisini Dasein olmayanlardan (diğer insanlardan) ölümle ilişkisi bakımından ayırma tarzındaki şiddeti Derrida insanın kendisini insan olmayandan (sözgelişi, hayvandan) ayırma tarzında görür ve tanır. Böylece *Varlık ve Zaman'*daki ölüm teması 1. tekil şahsın anlatısına yerleşir. Blanchot'un anlatı formu bu 1. tekil şahs anlatısını sonsuzca belirsizleştirir ve nihayet bu yolla deneyimi kişisizleştirir. Derrida bunu aporetik deneyim olarak okur zira deneyimlenenin deneyimleyenden bağımsızlaşması, deneyimin imkân ve imkânsızlık sınırlarında yarattığı kararsızlık yoluyla gerçekleşir. İmkân ve imkânsızlık, sınırın iki taraftan birden ihlali anlamına gelir.

3. Sonuç

L'instant de ma mort kısacık bir anlatıdır. Blanchot'un anlatı tarzına aşına olanlar için dahi olayın ne olduğu bütün açıklığına rağmen şaibeli hale gelir. Blanchot Heidegger'in esirgediği ölümü bu kısa metinde ötekine iade eder. Fakat ölmekte olan için imkânsız olan bu deneyimi kendi imkânına tercüme ederek yapar bunu. Derrida Blanchot'un metnindeki soruyu şöyle formüle eder;²⁰ ölümün, benim ölümümün öyle bir anı var mıdır ki benim için ölümü benim tanık olabileceğim bir olay olarak karşıma koysun? Şahit olabileceğim, şimdi, burada ve şimdi ya da olaydan sonra bir "an" olabilir mi, özellikle de benim ölümümün şahidi olabilir miyim? Bu "an" her zaman -ve her zaman zaten, doğumdan bile önce, gelmekte olandan başka bir şey olabilir mi? Bu an'ın deneyimi Derrida açısından Blanchot'un açtığı edebi uzamda aporetik olarak mümkündür. Belirsizleşen ve kişisizleşen bu deneyim, bir öznenin deneyimi olmaktan çıktığında, imkânsız da olsa bir imkân olarak ya da el altında ya da gerçekleşmiş bir modelle benzerliğinde olumlanmadığında, yapısöküm halihazırda "yalnızca imkânsız olan ve hâlâ düşünülemez olarak anılan şeyler üzerine düşünme" olarak çalışmaktadır. Blanchot'un söz konusu anlatısının son paragrafları gerek yazar gerekse de okuyucu için bu türden bir deneyimi anlatır. Bu yazıyı, deneyimi mümkün olmayan ölüm

²⁰ *Demeure*, s. 34.

kavramının anlatı formunda okuyucunun benliğine bir *arche*-deneyim olarak kaydedildiği bu paragrafla bitirmek istiyorum:

Bu sayfalar burada sona erebilir ve yazmış olduklarımı izleyen hiçbir şey beni onlara bir şey eklemeye ya da çıkarmaya zorlayamaz. Kalan bu ve en sonuna kadar böyle kalacak. Boş yere aradığım son için benden bunu silmeye kalkışan kişi, benim kendi öykümün başlangıcı ve benim kurbanım olacaktır. Karanlıkta beni görecektir: sözcüklerim onun sessizliği olacaktır ve dünyanın hâkimi olduğunu düşünecektir, ama mutlak hakimiyet yine benim elimdedir. Onun hiçliği benimdir ve o da yalnız ölmek isteyen biri için ölüm olmadığını anlayacaktır.

Bu yüzden bu sayfaları mutsuzluk düşüncesiyle okuyan herkes bunu bilmeli. Ve dahası, onları yazan eli hayal etmeye çalışsın: eğer görebilirse, belki okumak da onun için ciddi bir ödeve dönüşecektir.²¹

---

²¹ Blanchot, M. (1999). *Ölüm hükmü*. (B. Kılınçer, Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi. s.110.

KAYNAKÇA

Blanchot, M. (1998). *The instant of my death*. (E. Rottenberg, Çev.). Stanford, California: Stanford University Press.

Blanchot, M. (1999). *Ölüm hükmü*. (B. Kılınçer, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Blanchot, M. (2003). *The book to come*. (C. Mandell, Çev.). Stanford, California: Stanford University Press.

Derrida, J. (1976). *Of grammatology*. (G. Chakravorty Spivak, Çev.). Baltimore MD: Johns Hopkins University Press.

Derrida, J. (1988a). Like the sound of the sea deep within a shell: Paul de Man's war. *Critical Inquiry*, 14(3), 590–652.

Derrida, J. (1989). *Memoires for Paul de Man*. (C. Lindsay, J. Culler, ve E. Cadava, Çev.). New York: Columbia University Press.

Derrida, J. (1993). *Aporias*. (T. Dutoit, Çev.). Stanford University Press: Stanford California.

Derrida, J. (1997). *The politics of friendship* (G. Collins, Çev.). New York: Verso. s.48.

Derrida, J. (1998). *Demeure: fiction and testimony*. (E. Rottenberg, Çev.). Stanford, California: Stanford University Press.

Derrida, J. (2001). *The work of mourning*. P.-A. Brault ve M. Naas. (Eds). Chicago, IL: University of Chicago Press. s. 214.

Heidegger, M. (2008). *Varlık ve zaman*. (K. H. Ökten, Çev.). Agora Kitaplığı: İstanbul.